

ΒΙΒΛΙΟ ΚΡΙΣΙΑΙ

Georg Karo, *Erinnerungen. Greifen am Thron, erschienen bei Bruno Grimm, Baden - Baden 1959. Σελίδες 131, εικόνες 75.*

Ἡ ἀγαθὴ τύχη πῦδόκησε νὰ φθάσῃ μὲ ἀκμαιοτάτας πνευματικὰς δυνάμεις τὸ 88ον ἔτος τῆς ἡλικίας του ὁ Νέστωρ τῆς προϊστορικῆς καὶ κλασσικῆς ἀρχαιολογίας Georg Karo καὶ νὰ δώσῃ εἰς τὴν δημοσιότητα διὰ τὸ εὐρὺ καλλιεργημένον Κοινὸν ἓν συνθετικὸν ἔργον διὰ τοῦ ὁποίου παρέχεται μία λαμπρὰ συνολικὴ εἰκὼν τοῦ μινωικοῦ πολιτισμοῦ, ἀποδοδομένη ὑπὸ μορφῆν ἀναμνήσεων καὶ ὑπὸ τὸν ἐντυπωτικὸν τίτλον Γρύπες παρὰ τὸν Θρόνον. Ἐκ τοῦ κειμένου γίνεται φανερὰ ἡ πρόθεσις τοῦ συγγραφέως νὰ τὸ συμπληρώσῃ δι' ἑνὸς δευτέρου, ἀντιστοίχως εἰκονίζοντος τὸν μυκηναϊκὸν πολιτισμὸν, τὸν ὁποῖον ἐμελέτησε καὶ ἐγνώρισεν ὅσον πολὺ ὀλίγοι. Τὸ μνημειῶδες αὐτοῦ ἔργον περὶ τῶν λακκοειδῶν βασιλικῶν τάφων τῶν Μυκηνῶν ἀποτελεῖ μαρτύριον τούτου. Ὁ ἴδιος ἓν προλόγῳ χαρακτηρίζει τὸ νῦν παρουσιαζόμενον ἔργον ὡς τονίζον τὴν προσωπικὴν θέσιν τοῦ συγγραφέως τοῦ ἀπέναντι τοῦ πολιτισμοῦ τοῦ ὁποίου παρέχει εἰκόνα. Ἀρχίζει μὲ τὴν παράθεσιν ἀναμνήσεων ἐκ τῆς πρώτης ἐπαφῆς του μὲ τὴν νῆσον Κρήτην, τῶν ἀνασκαφῶν τῆς καὶ τῆς ἐργασίας τούτων, εἰς τὴν ὁποίαν ἓν μέτρον καὶ προσωπικῶς συμμετέσχε, καὶ αἱ ἀναμνήσεις αὗται φέρουν πρὸ τῶν ὀμμάτων μας τὴν ἐποχὴν τῆς ἡρωϊκῆς ἀρχαιολογίας εἰς τὸ παρθένον ἀκόμη τότε ἔδαφος τῆς μεγαλονήσου. Μὲ τὴν περιγραφὴν τῶν ἀνὰ τὴν Κρήτην περιηγήσεών του παρέχεται ἡ εὐκαιρία νὰ δώσῃ ζώσας τὰς πρώτας ἐντυπώσεις του ἀπὸ τὸ πολύμορφον τοπεῖον, τὰς δυσκόλους ἐπικοινωνίας, τοὺς ἀνθρώπους τῆς. Χωρὶς νὰ τὸ ἀντιληφθῇ τις εἰσάγεται εἰς μίαν συστηματικωτέραν ἐπαφὴν μὲ τὸν μινωικὸν πολιτισμὸν, τὸν ὁποῖον πλέον βλέπει μὲ τοὺς ὀφθαλμοὺς τοῦ συγγραφέως. Σοφῶς ὁ τελευταῖος δὲν ὑποδιήρεσε τὴν ἔκθεσίν του εἰς κεφάλαια, ἄν καὶ διὰ τὴν διευκόλυνσιν τοῦ χειριζομένου τὸ βιβλίον παρετέθη πίναξ συστηματικὸς τοῦ περιεχομένου. Διατηρεῖ τις οὕτω τὴν ἐντύπωσιν μέχρι τέλους ὅτι ἐκτίθεται εἰς συνεχῆς κύκλος ἀλληλοσυνδεομένων ἐντυπώσεων.

Τὸ κείμενον συνοδεύεται μὲ λαμπρὰν εἰκονογράφησιν, εἰδικῶς κατὰ τὰς ἐντολάς τοῦ συγγραφέως προπαρασκευασθεῖσαν ὑπὸ τοῦ ἐξαιρέτου καλλιτέχνου φωτογράφου Friedrich Hewicker. Αἱ πλεῖσται τῶν εἰ-

κόνων είναι ἀπὸ τὰς καλυτέρας ἐξ ὧων μέχρι σήμερον ἐδημοσιεύθησαν, καθιστῶσαι κατὰ τρόπον ἄριστον προσιτὰ τὰ μοναδικὰ μινωικὰ ἀριστουργήματα εἰς τὸ εὐρὺ Κοινόν. Ἰδιαιτέραν ἐντύπωσιν προξενοῦν αἱ εἰκόνες ἀπὸ τὸ ἀνάκτορον τῆς Κνωσοῦ, καὶ ἐκ τούτου αισθάνεται τις λύπην ὅτι δὲν παρετέθησαν ἐπὶ πλέον ὀλίγαι ἀπὸ τὸ ἀνάκτορον τῆς Φαιστοῦ, αἵτινες ἴσως θὰ ἦσαν ἀκόμη ἐντυπωτικώτεραι. Εἰκόνες καὶ κείμενον εὐρίσκονται εἰς στενὴν σύνδεσιν, παρὰ τὸ γεγονός ὅτι λόγῳ τῆς οἰκονομίας τῆς ὕλης ἀπεδείχθη ἀνεφάρμοστος ὁ συντονισμός των.

Ὁ συγγραφεὺς, παρακολουθήσας ἐκ τοῦ σύνεγγυς τὰς προσπάθειάς τοῦ Ἔβανς διὰ τὴν συντήρησιν καὶ ἀποκατάστασιν τοῦ μινωικοῦ ἀνακτόρου Κνωσοῦ, ὁμιλεῖ διὰ τὸ ὅλον πρόβλημα καὶ ὑπεραμύνεται τοῦ τεθέντος εἰς ἐφαρμὴν συστήματος, ὀρθῶς ὡς νομίζω. Ὅμιλεῖ ἐπίσης περὶ τῶν χρησιμοποιηθεισῶν μεθόδων ἀνασκαφῆς καὶ ὅλως ἰδιαιτέρως περὶ τῶν ἐπιτευγμάτων τοῦ Ἔβανς καὶ τῶν συνεργατῶν του.

Ἀκολουθῶς εἰσέρχεται εἰς τὸ κεφάλαιον τῆς μινωικῆς ἀρχιτεκτονικῆς, τῆς ὁποίας δίδει γενικὸν χαρακτηρισμόν, παραθέτων εἴτα καθολικὴν περιγραφὴν τῶν δύο κυριωτέρων ἀνακτόρων, τῆς Κνωσοῦ καὶ τῆς Φαιστοῦ, καθ' ἑαυτὰ καὶ ἐν ἀντιπαρβολῇ. Δὲν παραλείπει νὰ κάμῃ ἰδιαιτέρον λόγον περὶ τῶν συστημάτων ὑδρεύσεως καὶ ἀποχετεύσεως, ὡς καὶ περὶ τῶν ἀνέσεων αἱ εἰσῆγαγεν ὁ πολιτισμός. Περαιτέρω περαιτέρω εἰκόνα τῶν μινωικῶν ἱερῶν καὶ τῶν εἰδικῶν τούτων ἐγκαταστάσεων, συμβόλων καὶ εἰδώλων καὶ ὁμιλεῖ δι' ὀλίγων περὶ τῆς ἐντὸς αὐτῶν διεξαγομένης λατρείας, κεφάλαιον τὸ ὁποῖον τοῦ ἐδόθη ἄλλοτε ἢ ἐκκαιρία νὰ ἐπεξεργασθῇ ἀναλυτικώτερον, εἰς μορφήν ἄλλαντος ἀντιπροσωπευτικῶς εἰκονογραφημένου. Ἐν συσχετισμῷ ἐξετάζει τὴν νεκρικὴν λατρείαν, ὁλοκληρῶν περαιτέρω τὴν ἐκθεσίον του μὲ τὴν περιγραφὴν τῶν νεκροπόλεων καὶ τῶν μεγαλοπρεπῶν βασιλικῶν τάφων. Προκειμένου περὶ τοῦ γνωστοῦ ὑπὸ τὸ ὄνομα Τάφος - Ἱερὸν νοτίου βασιλικοῦ τάφου, μνημονεύει τὸν χρυσοῦν δακτύλιον τοῦ Μίνως, ὑποστηρίζων τὴν κιβδηλίαν τούτου.

Μὲ ὅλως ἰδιαιτέραν ἐνάργειαν καὶ γλαφυρότητα πραγματεύεται ἀκολούθως περὶ τῆς μινωικῆς τοιχογραφίας, ὡς περὶ τῆς μᾶλλον χαρακτηριστικῆς ἐκδηλώσεως τῆς μινωικῆς τέχνης. Περιγράφει τὴν τεχνικὴν τῆς, τὴν διάρθρωσιν κατὰ συνεχῆ διαζώματα, τὴν προκαλουμένην παραίσθησιν ἐλευθέρου χώρου καὶ δίδει τοὺς κύριους χαρακτήρας αὐτῆς καὶ τοὺς συμβατισμούς τῆς. Μὲ παράθεσιν σειρᾶς παραδειγμάτων δεικνύει πῶς ἐχρησιμοποιήθησαν θέματα τῆς φύσεως καὶ τῆς ζωῆς τοῦ ἀνθρώπου, μάλιστα τῆς θρησκευτικῆς, ἵνα πλασθῇ εἰς ὄνειρώδης καὶ πλασματικὸς κόσμος, σφύζων ἐκ ζωῆς καὶ κινήσεως. Ἐνώπιόν μας πα-

ρελαύνει οὕτω δλόκληρος ἡ θεωρία τῶν εὐκινήτων καὶ χαρσιεσσῶν μορφῶν τῶν δωροφόρων, χορευτῶν, ἀκροβατῶν, τῶν κυριῶν τῆς αὐτῆς καὶ τοῦ νεαροῦ πρίγκηπος, πλῆθος εἰκόνων ἐκ τῆς φύσεως μὲ τὴν πλουσίαν πανίδα καὶ χλωρίδα· καὶ ἀκλουθῶς δλόκληρος ὁ μικρογραφικὸς αὐτὸς κόσμος εἰς τὸν ὁποῖον τόσον ἐλευθέρως κινουῦνται ἔορταστικαὶ ὁμάδες ἢ τελετουργοῦσαι μορφαί. Ὁ συγγραφεὺς ὑπογραμμίζει τὴν ἐντύπωσιν περὶ τῆς μεγαλοπρεπείας καὶ θεοσεβείας τοῦ βυσιλικοῦ οἴκου ἣτις θὰ ἐπροξενεῖτο εἰς τοὺς εἰσερχομένους εἰς τὰ ἀνάκτορα. Δίδει ἐπίσης χαρακτηριστικὰ παραδείγματα τῶν τοιχογραφιῶν τοῦ καθαρῶς διακοσμητικοῦ κύκλου. Ἡ περιγραφή τῶν θεμάτων τούτων γίνεται μὲ μεγάλην τέχνην καὶ εἰς πολλὰ σημεῖα παρεισάγονται νέαι ἐρμηνεῖαι (ὡς προκειμένον περὶ τῆς ταυρομαχίας)· δὲν διστάζει, ἵνα μὴ καταπονηθῇ ὁ ἀναγνώστης, νὰ παραθέσῃ καὶ ἀνέκδοτα (ὡς διὰ τοὺς γρύπας τοῦ θρόνου). Προσπαθεῖ ταυτοχρόνως νὰ δώσῃ τὰ διάφορα στάδια ἐξελίξεως τῆς τοιχογραφίας καὶ νὰ ἐρμηνεύσῃ τὴν αἰφνιδίαν καὶ ἄνευ προσταδίων ἀνθηοῖν τῆς μὲ τὴν ἐπὶ μακρὸν ἐπεξεργασίαν τῶν θεμάτων εἰς τὴν μικρογλυπτικὴν τῶν σφραγιδολίθων.

Εἰσέρχεται οὕτω εἰς τὸ σημαντικώτατον τοῦτο κεφάλαιον τῆς μινωικῆς τέχνης, τοῦ ὁποῖου δίδει πλήρη εἰκόνα μὲ λίαν χαρακτηριστικὰ παραδείγματα· τεχνική, μορφολογία, θεματογραφία, κύριοι χαρακτῆρες ἐξετάζονται καὶ ἐρμηνεύεται ὁ τρόπος καθ' ὃν ἡ μικρογλυπτικὴ ἤσκησεν ἐπίδρασιν ἐπὶ τῆς μεγάλης ζωγραφικῆς. Ὁρισμένα θέματα ἐπισύρουν ἰδιαιτέρως τὴν προσοχὴν του, ὡς οἱ παῖκται τοῦ ζιτρικίου, αἱ δαιμονικαὶ μορφαὶ τῶν σφραγισμάτων τοῦ Ζάκρου, αἱ προσωπογραφίαι βασιλικῶν προσώπων ἐπὶ σφραγισμάτων τῆς Κνωσοῦ. Ἐπ' εὐκαιρίᾳ τῶν τελευταίων ὁμιλεῖ περὶ τοῦ φυλετικοῦ μινωικοῦ τύπου καὶ περὶ τῆς ἰδιορρυθμίας νὰ ἀποδίδωνται μορφαὶ συχνὰ ἀκέφαλοι ἢ μὲ ἀτροφικὰς κεφαλὰς. Ὁμιλεῖ καὶ πάλιν περὶ τῆς ἀποδόσεως τῆς κινήσεως ὅχι μόνον εἰς τὰς μορφὰς τῶν μικρογλυπτικῶν παραστάσεων, ἀλλὰ καὶ εἰς τὰ διακοσμητικὰ θέματα.

Παρεισάγει ἀκλουθῶς τὸ κεφάλαιον τῶν γλυπτικῶν ἐπιτευγμάτων τῆς μινωικῆς τέχνης εἰς τὰ λίθινα ἀγγεῖα καὶ λοιπὰ σκεύη καὶ εἰς τὰ εἰδώλια. Ἀναγνωρίζει τὰς ἐπιδράσεις, μάλιστα τῆς Αἰγύπτου, ἀλλ' ὀρθῶς ὑπογραμμίζει τὴν πρωτοτυπίαν καὶ ἰδιορρυθμίαν τῶν μινωικῶν, τόσον ὡς πρὸς τὴν ἐπιλογὴν πολυχρώμου ὕλικου ὅσον καὶ ὡς πρὸς τὴν ἀξιοποίησίν του. Ἰδιαιτέρως ὑπογραμμίζει τὰ ἐπιτεύγματα εἰς τὰ πλαστικοῦ σχήματος ἀγγεῖα, ὧν πολλὰ μὲ ἐνθέσεις, καὶ εἰς τὰ μετ' ἀναγλύφων παραστάσεων, τῶν ὁποίων ἐξαίρει τὴν χάριν. Συναφῶς ὁμιλεῖ περὶ τῶν πλαστικῶν ἔργων ἐκ πηλοῦ καὶ φαγεντιανῆς, τῶν πλείστων ἐξυψηρετησάντων θρησκευτικοὺς σκοποὺς, καὶ ἐκεῖνων

ἐκ μαλακῶν ὕλων, ὡς τοῦ ἑλεφαντοστοῦ. Παριστᾷ μὲ πλήρη ἐνάργειαν τὴν θαυμαστὴν τεχνικὴν ἔργων, οἷα αἱ ἐκ φαγεντιανῆς θεατῶν ὄψεων, ἢ χρυσελεφαντίνων, ὡς ὁ ταυροκαθάπτῆς. Περὶ τῶν εἰδωλίων ἐκ λίθου, πηλοῦ, χαλκοῦ διαπραγματεύεται εὐρύτερον, παρεισάγων πληροφορίας σχετικὰς μὲ τὴν μινωικὴν θρησκείαν. Συμπληρῶνει τὴν διαπραγμάτευσιν τῶν γλυπτῶν ἔργων εἰς ἄλλα εἶδη, ὡς τὴν κατηγορίαν τῶν λύχνων.

Τῆς μεταλλοτεχνίας παρουσιάζει τὰ πλέον σημαντικὰ ἐπιτεύγματα τόσον εἰς τὴν χρυσοχοικὴν τέχνην ὥσον καὶ εἰς τὴν ὄπλουργίαν καὶ τὴν κατασκευὴν χαλκῶν σκευῶν.

Τέλος συμπληρῶνει τὴν συνθετικὴν εἰκόνα μὲ τὴν διαπραγμάτευσιν ὀλοκλήρου τῆς ἐξελίξεως τῆς κερραμεικῆς, ἀπὸ τῆς παλαιότερας περιόδου, καθ' ἣν αἱ νεολιθικαὶ ἐπιβιώσεις καὶ αἱ ἑξωτερικαὶ ἐπιδράσεις ἔδιδον ρυθμοὺς ὑπονεολιθικοῦ χαρακτῆρος (ῥυθμοὶ Ἄγ. Ὀνουφρίου, Πύργου, Βασιλικῆς), διὰ τῆς μέσης περιόδου μὲ τὸν πρωτότυπον ἑξόχου τεχνικῆς καὶ διακοσμῆσεως καμαραϊκὸν ρυθμόν, εἰς ὅλας αὐτοῦ τὰς ποικιλίας καὶ τὰ διαδοχικὰ στάδια, μέχρι τῆς ὑστερας περιόδου μὲ τὸ νέον φυσιοκρατικὸν πνεῦμα, τροφοδοτούμενον κυρίως ἐκ τοῦ κόσμου τῆς χλωρίδος καὶ τῆς θαλασσίας πανίδος, καὶ τὴν νέαν τεχνικὴν. Σοφῶς παρίστανται αἱ ἐνδιάμεσοι φάσεις τῆς προπαρασκευῆς καὶ διασταγμοῦ, αἱ μυκηναϊκαὶ ἐπιδράσεις εἰς τὴν δημιουργίαν ἑνὸς ρυθμοῦ μᾶλλον μνημειώδους, συμμετρικοῦ καὶ συμβατικοῦ — τοῦ ἀνακτορικοῦ — καὶ ἡ πρὸς τὴν παρακμὴν βαθμιαίως κλίνουσα τελικὴ φάσις. Τὰ παρατιθέμενα παραδείγματα τῆς μακρᾶς ταύτης ἐξελίξεως εἶναι ἐκ τῶν μᾶλλον χαρακτηριστικῶν τῶν ρυθμῶν καὶ μορφῶν. Ἰδιαιτέρως πραγματεύεται καὶ περὶ τῶν κοινοτέρων ἀγγείων καὶ σκευῶν, πίθων, λουτήρων καὶ σαροφάγων.

Ἐν παρόδῳ ἑξετάζει τὸ πρόβλημα σχέσεως τοῦ μινωικοῦ μὲ τὸν μυκηναϊκὸν πολιτισμὸν καὶ τῆς δυνατότητος διακρίσεως τῶν τεχνουργημάτων τῶν κύκλων τούτων, ἐπίσης δὲ τὸ πρόβλημα τῆς διακρίσεως γνησίου καὶ κιβδηλοῦ, ὑπογραμμίζων τὴν τελευταίαν συμβολὴν τῆς ἐπιστήμης μὲ τὴν θέσιν νέων κριτηρίων. Ὅμιλεῖ περὶ τῶν κυριωτέρων ἔργων περὶ ὧν προέκυψαν μεγάλα ἀμφισβητήσεις, τῶν χρυσῶν δακτυλίων τοῦ Μίνως καὶ Νέστορος καὶ τοῦ θησαυροῦ τῆς Θίσιβης, τῶν ὀπείων ὑποστῆρξις τὴν κιβδηλίαν, τοῦ χρυσοῦ δακτυλίου τῆς Τίρυνθος καὶ τοῦ χρυσελεφαντίνου εἰδώλου τῆς Βοστῶνης, τὰ ὅποια θεωρεῖ γνήσια. Τὸ ὄρατον βιβλίον κλείει μὲ τὴν διερεύνησιν τῆς καταγωγῆς τοῦ μινωικοῦ πολιτισμοῦ, μὲ τὴν ἔρευναν τῶν ριζῶν του εἰς τὴν νεολιθικὴν ἐποχὴν, τὴν ἐξέτασιν τοῦ φυλετικοῦ τύπου, τοῦ ὁποίου υπογραμμίζεται ἡ σύνδεσις μὲ τὴν Ἀνατολίαν, καὶ τῶν λοιπῶν σχέσεων

μὲ τὴν Ἀνατολὴν καὶ Αἴγυπτον, αἱ ὁποῖαι ὅμως δὲν ἀποδεικνύονται ὡς σχέσεις καταγωγῆς. Τὸ ὅλον θέμα παραμένει sub judices.

Πολλὰ ἔχουν γραφῆ διὰ τὸν μινωικὸν πολιτισμὸν, ἄλλα εἰς ἐπιστημονικὰς πραγματείας ἢ συγγράμματα, ἄλλα εἰς ἔργα ἐκλαϊκείσεως, προσφορᾶς ὕλης ἢ παραθέσεως εἰκόνων. Τὸ ἔργον τοῦ Γεωργίου Κάρο εἶναι καὶ ἐπιστημονικὸν καὶ ἐκλαϊκευτικὸν καὶ εἰς μέγα βαθμὸν ἐνημερωτικόν, ἢ δὲ πλουσία, λίαν καλλιτεχνικὴ εἰκονογράφησις του τὸ φέρει εἰς τὴν πρώτην σειρὰν τῶν ἔργων, τὰ ὁποῖα τυγχάνουν ἀπαραίτητα διὰ τὴν πρώτην ἐπαφὴν μὲ τὸν μεγάλον κρητικὸν πολιτισμὸν. Ἡ σαφήνεια ἣτις τὸ χαρακτηρίζει, ἡ γλαφυρότης τοῦ ὕφους καὶ ἡ χάρις τοῦ λόγου τὸ καθιστοῦν προσιτὸν εἰς πάντας, ἀλλὰ καὶ οἱ εἰδικοί ἐπιστήμονες πολλὰ ἔχουν νὰ κερδίσουν ἀπὸ τὴν συστηματικὴν διαπραγματεύσειν τοῦ θέματος καὶ τὰς ἐνημερωτικὰς πληροφορίας. αἵτινες παρατίθενται εἰς τὸ κείμενον, ἀπὸ τὰς εἰς τὸ τέλος τοῦ βιβλίου παρατιθεμένας παρατηρήσεις καὶ τὰς λεπτομερεῖς ἐπεξηγήσεις τῶν ἀπεικονίσεων. Ὡς ἐκ τούτου τὸ βιβλίον ἔτυχεν ἤδη λίαν θερμῆς ὑποδοχῆς καὶ πανταχόθεν ἐξεφράσθη ἡ εὐχὴ ὅπως κατὰ τὸ δυνατόν συντόμως ἐκδοθῆ καὶ τὸ ἀντίστοιχον διὰ τὸν μυκηναϊκὸν πολιτισμὸν, διὰ τοῦ ὁποῖου θὰ συμπληρωθῆ λαμπρῶς ἡ εἰκὼν τοῦ κρητομυκηναϊκοῦ πολιτισμοῦ.

Ὀλίγαι τινες παρατηρήσεις προστιθέμεναι ἐνταῦθα δὲν ἀποβλέπουσιν εἰς τὸ νὰ ἀσκήσουσιν κριτικὴν τοῦ περιεχομένου τοῦ ἔργου, ἀλλ' εἰς τὸ νὰ υποβοηθήσουσιν τοὺς μέλλοντας νὰ τὸ χρησιμοποιήσουσιν ἐπωφελέστερον. Ἄλλως πρόκειται περὶ μᾶλλον ἐπουσιωδῶν λεπτομερειῶν, διὰ τὰς πλείους μάλιστα τῶν ὁποίων δὲν ὑπάρχει ὁμοφωνία μεταξὺ τῶν ἐπιστημόνων. Ὁ συγγραφεὺς γράφων μακρὰν πλῆθον τῶν σωζομένων λειψάνων τοῦ πολιτισμοῦ καὶ μὴ ἔγων τὴν δυνατότητα νὰ ἐλέγξῃ ὠρισμένα σημεῖα, ἦτο φυσικὸν νὰ ὑποπέσῃ εἰς ἀβλεπτήματά τινα, τὰ ὁποῖα φυσικῶς θὰ ἦσαν πολὺ περισσότερα ἢ τὸ θαλερὸν γῆρας τοῦ σοφοῦ μελετητοῦ δὲν ἐχαρακτηρίζετο ἀπὸ μοναδικῆς ἐναργείας μνήμην.

Τὸ ἐννεαδικὸν χρονολογικὸν σύστημα τοῦ Ἐβανς — τὸ ὁποῖον βεβαίως δὲν τὸ εἶχεν ἤδη διαρθρώσει, ὡς ἀναγράφεται (σ 6), ἀπὸ τοῦ 1900 — πάντοτε ἔφερε σύγχυσιν εἰς τοὺς μελετητάς, ἰδίως ὡς πρὸς τὸν συντονισμὸν του μὲ τὰς ἱστορικὰς διαιρέσεις τὰς ὁποίας δημιουργοῦν αἱ μεγάλαι καταστροφαὶ ἰδιαίτερος διαμφισβητουμένη εἶναι ἡ ἀπόδουςις ὠρισμένων ἀντικειμένων εἰς τὴν μίαν ἢ ἄλλην φάσιν τῆς αὐτῆς περιόδου. Θὰ ἦτο φρονιμώτερον διὰ τοῦτο ἢ νὰ παραλείπεται ἡ ἀκριβεστέρη δῆλωσις τῆς φάσεως ἢ νὰ χρησιμοποιήηται τὸ τελευταίως προταθὲν σύστημα χρονολογήσεως μὲ βάσιν τὴν ἱστορίαν ἐξελίξεως τῶν ἀνακτόρων, ἀφοῦ ταῦτα κυρίως ὑπῆρξαν αἱ ἐστίαὶ ἀκτινοβολίας τοῦ πολιτισμοῦ (προανακτορικὴ, παλαιονακτορικὴ, νεονακτορικὴ καὶ μετανακτορικὴ περίοδος). Οὕτω π. χ. ἐν σ 31 διδεται ὡς χρονολογία τῶν ἀνακτόρων Φαιστοῦ, τοῦ πρώτου ἢ ΜΜΙ - ΙΙ περίοδος, τοῦ δευτέρου ἢ ΥΜΙ, ἐνῶ ἐν σ. 92 χρονολογεῖται τὸ δεύτερον ἀνάκτορον Κνωσοῦ εἰς τὴν ΜΜΙ β - ΥΜΙ περίοδον, δη-

μιουργημένης ούτω διαφορετικής χρονολογίας δια τὰ δύο ανάκτορα, η̄τις ἄλλως δὲν συμφωνεῖ μὲ τὴν χρονολόγησιν τῶν ἐντὸς οὐτῶν ἀνευρεθέντων ἀντικειμένων. Ἡ κατὰ τὸ σύστημα Ἐβανς χρονολόγησις ἀμφοτέρων τῶν ἀνακτόρων θὰ ἦτο ΜΜΙ β · ΜΜΙΙ τοῦ πρώτου καὶ ΜΜΙΙΙ · ΥΜΙΙ τοῦ δευτέρου, μὲ τρεῖς οἰκοδομικὰς φάσεις δι' ἕκαστον. Ἡ ἀναγωγή εἰς τὴν ΜΜΙΙ ὠρισμένων ἔργων ὡς τῶν τριῶν ἀναγλύφων ἀγγείων, τοῦ ἐκ λιπαρίτου τρίτωνος καὶ τῆς σφιγγὸς - μελανοδοχείου ἐξ Ἁγ. Τριάδος, τῶν μικρῶν ἐλεφαντίνων ἀντικειμένων ἐκ Παλαικάστρου καὶ τοῦ ἐλεφαντίνου ἀκροβάτου ἐκ Κνωσοῦ, τοῦ πλαστικοῦ ρυτιτοῦ μορφῆς ταύρου ἐκ Ψείρας, τῆς μικρᾶς χαλκῆς λάτριος ἐξ Ἁγ. Τριάδος, τῆς μικρᾶς κουροτρόφου θεᾶς ἐκ Μαύρου Σπήλιου Κνωσοῦ, τοῦ χαλκοῦ Ἰππαρίου καὶ τοῦ χαλκοῦ εἰδωλίου λατρευτοῦ ἐκ Τυλίσου, τοῦ χρυσοῦ δακτυλίου τῶν Ἰσοπάτων, τῶν ἐκ πορφυρίτου λύχνων καὶ τοῦ ἐκ τοῦ αὐτοῦ ὕλικου προτύπου βάρους ἐκ Κνωσοῦ δὲν δύναται νὰ στηριχθῆ, τοιαύτης χρονολογίας οὕσης ἀναμφιβόλως ὑψηλῆς. Σήμερον ἐπίσης εἶναι ἀποδεδειγμένον ὅτι τὸ ἐκ Μόγλου πῶμα μὲ τὸν κύνα ἀνήκει τοῦλάχιστον εἰς τὴν ΠΜΙΙ φάσιν, εἰς ἣν καὶ ἡ ὠραία πυξίς μετὰ σπειρῶν ἐκ Μαρωνιάς, καὶ οἱ τὰ εἰς τὸ ἀνάκτορον Μαλιῶν ἀνακαλυφθέντες *insignia dignitatis*, σκήπτρον καὶ ξίφος, τοῦ βασιλέως εἶναι ΜΜΙΙ καὶ ὄχι ΜΜΙΙ. Εἰς τὴν χρονολόγησιν τῶν τοιχογραφιῶν ὑπάρχουν ἐπίσης διαφοραὶ: Ὁ Κρυκοσυλλέκτης πλέον δὲν χρονολογεῖται εἰς τὴν περίοδον τοῦ πρώτου ἀνακτόρου καὶ πιθανῶς δὲν εἶναι παλαιότερος τῆς ΥΜΙα φάσεως. Αἱ τοιχογραφίαι τῶν περδίκων καὶ τῆς ταυρομαχίας χρονολογοῦνται πολὺ χαμηλά, εἰς τὴν ΥΜΙΙ φάσιν, ὅταν ὁ Ἐβανς τὰς θεωρεῖ πρωίμους εἰς τὴν ΥΜΙα περίοδον. Ὁ Ρυτοφόρος, μέρος τῆς Πομπῆς τοῦ Ἀνακτόρου Κνωσοῦ, ἀσφαλῶς χρονολογουμένης εἰς τὴν ΥΜΙΙ περίοδον, δὲν δύναται νὰ ἀνήκη εἰς τὴν ΜΜΙΙ φάσιν. Οἱ γρύπες καλῶς ἐχρονολογήθησαν εἰς τὴν λήγουσαν 15ην ἑκατ., διὰ τοῦτο ὁμοῦς εἶναι ἀπαράδεκτος ἡ χρονολόγησις τῆς αἰθούσης τοῦ θρόνου εἰς τὴν ΜΜΙΙΙ (προφανῶς ἐγένετο σύγχυσις μὲ τὴν ἄλλην αἰθούσαν θρόνου τῆς Ἀνατολ. πτέρυγος, ἧς σώζεται μέρος τῆς ΜΜΙΙΙ διακοσμῆσεως). Ἐπίσης ἡ καταστροφή τῆς Οἰκίας Τοιχογραφιῶν Κνωσοῦ δὲν ἐγένετο περὶ τὸ 1600, ἀλλὰ περὶ τὸ 1500 (τέλος τῆς ΥΜΙα φάσεως) καὶ ἐκ τούτου εἰς τὴν φάσιν ταύτην δέον νὰ χρονολογηθοῦν αἱ τοιχογραφίαι τῶν βασιλικῶν κήπων (πιθῆκων καὶ κσανοῦ πτηνοῦ). Αἱ τελευταῖαι ἔρευναι ἀπέδειξαν ἐπίσης ὅτι τὸ σύνολον τῶν πλαστικῶν ἀγγείων τῶν κάφων τῆς Μεσαρᾶς ἀνήκουν εἰς τὴν τρίτην προανακτορικὴν φάσιν (ΠΜΙΙΙ - ΜΜΙα) καὶ ὄχι εἰς τὰς παλαιότερας ἐκ τούτου φαίνεται ὑψηλὴ ἡ χρονολόγησις τῶν πτηνομόρφων προχοϊσκῶν ἐκ Κουμάσας εἰς τὴν ΠΜΙΙ φάσιν. Εἰς τὴν χρονολόγησιν τῆς κεραμικῆς αἱ ἔρευναι τῶν τελευταίων ἐτῶν προσέφεραν ἀσφαλῆς βάσεις· οὕτω οἱ ρυθμοὶ Ἁγ. Ὀνουφρίου καὶ Πύργου (εἰκ 50 καὶ 50) ἀνήκουν εἰς τὴν ΠΜΙ φάσιν, τῆς Βασιλικῆς (εἰκ 49) εἰς τὴν ΠΜΙΙΙ, τόσον τῶν κηλιδωτῶν ὅσον καὶ τῶν μετ' ὠχροῦ χρώματος (ὀλίγον ὑστερωτέρων τῶν πρώτων). Τὰ περισσότερα τοῦ ἀκιδωτοῦ ρυθμοῦ (*barbotine*) εἶναι τῆς ΜΜΙβ φάσεως, πάντα δὲ τὰ θαυμαστῆς τεχνικῆς καὶ διακοσμῆσεως καμαραϊκὰ σκευῆ ἀκμῆς εἶναι ΜΜΙΙ (ὄχι λοιπὸν ΜΜΙ ἢ ΜΜΙΙΙ τὰ τῶν εἰκ 54 - 56, 58, 59, 61). Ἡ ὠραία πρόχους μὲ τὴν πῶαν ἐκ Φαιστοῦ πρέπει νὰ ἀνήκη εἰς τὴν ΥΜΙα φάσιν καὶ ὄχι εἰς τὴν ΥΜΙβ, ἐνῶ ἀντιθέτως τὰ πολύχρωμα μορφῆς κάδου μὲ ὀκτωείδεις λαβὰς ἀγγεῖα εἶναι ἀσφαλῶς μεταγενέστερα τῆς ΜΜΙΙβ. Ὁ πίθος τῶν διπλῶν πελέκεων εἶναι ΥΜΙΙ καὶ ὄχι ΥΜΙβ καὶ ἀντιθέτως ὁ πίθος μὲ τὰ μέταλλα τῆς εἰκ. 70 εἶναι ΜΜΙΙβ καὶ ὄχι ΥΜΙΙ. Ὁ λουτήρ ἐκ Παχυάμμου καὶ ἡ σαρκοφάγος μὲ τὰ σύμβολα

ἐκ Παλαιάστρου ἀνήκουν εἰς τὴν ἀρχομένην μετανακτορικὴν φάσιν ΥΜΙΙ α.

Ἐκ τῶν ἀνωτέρω διαφορῶν περὶ τὴν χρονολόγησιν ἐξαγεται τὸ συμπέρασμα ὅτι προτιμότερον θὰ ἦτο νὰ εἶχε δηλωθῆ ἄπλῶς ἡ περίοδος καὶ ὄχι ἡ φάσις. Εἰς τὴν ἀπόλυτον χρονολογίαν (πίναξ σ. 118) εἶναι ἀνάγκη νὰ γίνουσι ὠριμαίναι τροποποιήσεις· ὁ πίναξ θὰ ἔδει νὰ καταρτισθῆ μὲ βάσιν τὰς ἱστορικὰς διαιρέσεις, δημιουργούσας τὰς περιόδους καὶ τὰς φάσεις τὸ τέρας τῶν πρώτων ἀνακτόρων εἶναι περὶ τὸ 1700 π. Χ. (ὄχι τὸ 1750) καὶ ἡ ΜΜΙΙ β εἶναι ἀπὸ τὸ 1600 (ὄχι τὸ 1500)· ἡ ΥΜ περίοδος τελειώνει τὸ 1100 καὶ ὄχι τὸ 1100 (ὅπου τίθεται τὸ τέλος τῆς ΥΜΙ α)· τέλος οἱ ὑπομινωικοὶ χρόνοι ἀρχοῦν ἀσφαλῶς μετὰ τὸ 1100 (ὄχι τὸ 1150), ἀφοῦ ἡ Κάθοδος τῶν Δωριέων δὲν εἶναι δυνατόν νὰ τοποθετηθῆ ὑψηλότερον τῆς χρονολογίας ταύτης· Ἡ ἑλληνικὴ γραμματεία ἀναβιβάζεται νῦν μὲ τὴν ἀνάγνωσιν τῶν πινακίδων τοῦ συστήματος Β τρία τέταρτα καὶ ὄχι ἡμισυ χιλιετηρίδος πρὸ τῆς κρατούσης χρονολογίας τοῦ Ὀμήρου.

Ὑπάρχουν μικρὰ ἀνακρίβειαι περὶ τὴν δήλωσιν τοῦ ὕλικου ἐξ ἧς τὰ ἀντικείμενα εἶναι κατασκευασμένα (οὕτω τὸ πῶμα Μόχλου εἶναι ἐκ σχιστολίθου, ὄχι στεατίτου, αἱ σφραγίδες τῆς εἰκ. 14 ἐξ ἐλεφαντοστοῦ ὄχι λίθου, ἡ πυξίς τῶν σπειρῶν ἐκ Μαρωνιάς εἶναι ἐκ σχιστολίθου ὄχι πηλοῦ, μικρὰ λίθινα ἀγγεῖα ἐκ λιπαρίτου, σ. 74, δὲν γνωρίζω, τὸ σφράγιμα μὲ τὰ γυμνά δένδρα εἶναι ἐξ Ἄγ. Τριάδος ὄχι ἐκ Ζάκρου), ἢ ὡς πρὸς τὴν προέλευσιν (τὸ ὠραῖον ρυτὸν ἐξ ὀψιανοῦ δὲν προέρχεται ἐκ Κνωσοῦ, ἀλλ' ἐκ Τυλίσου, καὶ ὁ τρίτον ἐκ λιπαρίτου ἐξ Ἄγ. Τριάδος καὶ ὄχι Κνωσοῦ, τὸ χαλκοῦν ἱππάριον ἐξ Ἄγ. Τριάδος καὶ ὄχι Τυλίσου, ἡ ΠΜ πρόχους τῆς εἰκ. 51 ἐξ Ἄγ. Ὀνουφρίου καὶ ὄχι ἐκ Κουμάσας). Ὁρισμένοι ἐρμηνεύει ἐπίσης δὲν εὐσταθοῦν ἢ ἔχουν πλέον παραμερισθῆ ὑπὸ ἄλλων εὐστοχωτέρων. Οὕτω τοῦ Ἰσσελεπῆ ἢ Κεφάλαι ὠνομάσθη ὄχι ὡς Λόφος τοῦ Κυρίου (Θεοῦ), ἀλλ' ὡς ἀνήκουσα εἰς εὐκατάστατον ἰδιοκτητήν, Ἰσσελεπῆν τὸ Δωμάτιον τοῦ Θρόνου — τὸ ὅποιον βεβιαῶς δὲν εἶναι «ἐντυπωτικῶν διαστάσεων καὶ ὑψηλότερον τῶν ἄλλων δωμάτων» — δὲν ὑπῆρξεν αἰθουσα ὑποδοχῶν (σ. 8), ἀλλ' αἶθουσα θρησκευτικῶν τελετουργιῶν τὸ «μωσαϊκὸν πόλεως» σφραγὶς δὲν ἦτο παιχιδίον (σ. 29), ἀλλ' ἐνθεικὴ διακόσμησις ξυλίνου κιβωτίου ἢ βόρειος ὑπόστυλος αἶθουσα εἶναι ἀπίθανον ὅτι ἐχρησίευσεν ὡς ἄγορά (ὡς ὁ Κ. ἐν σ. 30) ἢ διὰ τελωνιακῶν ἔλεγχον (ὡς ὁ Ἐβανς), μᾶλλον θὰ ἦτο αἶθουσα ἀναμονῆς τῶν εἰσερχομένων ἐκ τῆς ὁδοῦ τοῦ λιμένος. Τολμηρὰ εἶναι καὶ ἡ ὑπόθεσις ὅτι τὸ μικρὸν θέατρον θὰ ἐχρησίμευσεν ὡς τόπος ὑποδοχῆς ξένων ἐκ μέρους τοῦ βασιλέως· τὸ ἀντίστοιχον τῆς Φαιστοῦ δὲν εἶναι ὑπὲρ τῆς ὑποθέσεως αὐτῆς. Ἡ ἐκδοχὴ κατακρημνίσεως μέρους τῆς ἀνατολικῆς πτέρυγος μετὰ τῆς συναφοῦς στοᾶς εἰς τὸ Ἀνάκτορον τῆς Φαιστοῦ δὲν ἐπιβεβαιούται ἐκ τῆς μελέτης τῶν ὑπαρχόντων στοιχείων· εἶναι πιθανὸν ὅτι μέρος τῆς αὐτῆς παρῆμεν ἀνοικτόν, ἵνα ἐξασφαλίζετο ἡ θέα πρὸς τὴν πεδιάδα. Λίαν ἀμφίβολος εἶναι ἡ χρησις τῆς παρῆδόξου «ὑπογαιῆς» ὡς δεξαμενῆς (σ. 32). Πολλὰ τῶν δωμάτων τῶν χαρακτηρισθέντων ὡς καθαυτῆροι δεξαμεναὶ ἦσαν πράγματι λουτρά, ἀφοῦ μάλιστα εὐρίσκονται παρὰ τὰ κύρια διαμερίσματα κατοικίας· τῶν παρομοίων ἐγκαταστάσεων τῶν χρησιμοποιηθεισῶν διὰ σκοποῦς καθαρηγίους ἢ μορφῆ προῆλθεν ἀκριβῶς ἐκ τῶν λουτρῶν ἐκροὴ ὕδατος δὲν ὑπάρχει οὔτε εἰς τὸ λουτρὸν τῆς βασιλείσεως τῆς Κνωσοῦ (ἀντιθέτως ὁ Κ. σ. 34, 36). Τῶν κυκλικῶν τάφων τῆς Μεσαρᾶς ἀπεδείχθη ἡδη ἡ δολοφονία καὶ θολωτὴ κατασκευή. Τὸ νεκροταφεῖον τοῦ Χρυσολάκκου Μαλιῶν δὲν στηρίζεται εἰς διάφορον ἀρχὴν ἀπὸ τὰ λοιπὰ ΠΜ νεκροταφεῖα τῆς Ἀνατολ. Κρήτης· δὲν

εἶναι συγκρότημα ἐκ λιθοκτιστῶν νεκρικῶν οἰκιῶν (σ. 38), ἀλλ' ὡς ἐκεῖνα ἀπλᾶ περιφράγματα ταφικά. Οἱ βασιλικοὶ ταφοὶ τῶν Ἰσοπάτων καὶ Νότιος (Temple tomb) δὲν ὑπολείπονται αἰσθητῶς τῶν ἀντιστοιχῶν τῆς ἡπειρωτικῆς 'Ελλάδος' (σ. 41)

Εἰς τὰς τοιχογραφίας ὑπάρχει ἐπίσης παρερμηνεῖα στοιχείων τινῶν ὁ Πρίγκηψ τῶν Κρίνων δὲν παρεστάθη ἐρυθρός, ἀλλὰ ρόδινος, ἴσως εἰς ἐνδειξιν εὐγενείας· εἰς τὴν τοιχογραφίαν τῆς ἐριτῆς εἰς ἐλαιῶνα δὲν παρίσταται τοῖχος (σ. 50), ἀλλὸ πλακόστρωτος διάδρομος· Ἡ τοιχογραφία τοῦ κροκοσυλλέκτου ὀρθῶς περιγράφεται ὡς παριστάσα πίθηκον — τοῦτο πρῶτος ἀπέδειξε διὰ μελέτης εἰς τὰ «Κρητ Χρονικά» Α', 505 κ.ξξ ὁ ὑποφαινόμενος —, παρὰ ταῦτα ὅμως εἰς τὴν εἰκόνα II ἀπεδόθη κατὰ τὴν παλαιὰν συμπλήρωσιν τοῦ Ζιλλιερὸν ὡς ἄνθρωπος. Εἰς τὴν τοιχογραφίαν τῶν Κρίνων τῆς Ἀμνισοῦ ταῦτα δὲν παρίστανται μεταξὺ χυμῶν τοίχων (σ. 54), ἀλλ' εἰς βαθμιδωτὴν κηρυκτικὴν διάταξιν. Ἡ νέα ἐρμηνεῖα τοῦ κυβιστήματος τῆς τυρομαχίας (σ. 57) δὲν φαίνεται πιθανὴ καὶ ἀντιτίθεται πρὸς τὰ γνωστὰ ἐξ ἄλλων ἀναλόγων παραστάσεων. Τὰ ὑποῖοντα τὰς χεῖρας γυναικεία εἰδώλια ἐκ Πετοσφᾶ (εἰκ. 35) ἀποκλείεται νὰ εἶναι θεότητες. Τὰ θέματα παραδόξων διαιμόνων τῶν σφραγισμάτων Ζακρου δὲν ἐδημιουργήθησαν λόγῳ ἐξαντλήσεως τῆς λοιπῆς θεματογραφίας (σ. 66), ἀλλ' ἀπὸ σκοποῦ, ἴσως διὰ θρησκευτικούς λόγους. Εἰς τὰς παραστάσεις τῶν ἀναγλύφων ἄγγειων ἐκ στεατίτου τῆς Ἀγ Τριάδος ἡ διδομένη ἐρμηνεῖα (σ. 77 - 78) ἔχει ἐγκαταλειφθῆ· εἰς τὸ κύπελλον παρίσταται προσφορὰ λείας κυνηγίου καὶ ὄχι στρατιωτικῆς με ἀσπίδας· εἰς τὸ ἄγγειον μετὰ τὴν παρέλασιν αἱ μομφαὶ μετὰ τὰ ἐργαλεῖα ἀποκλείεται νὰ εἶναι συλλέκται ἐλαιοκάθρου ἢ ἐρμηνεῖα τῶν ὄξυ θειωτῶν, λιχνιστῶν ἢ δεματιστῶν παραμένει πάντοτε ἡ ἰσχυροτέρα· οἱ ὀπισθεν τοῦ σειστροφόρου δὲν εἶναι γυναῖκες, οὐδὲ φέρουν ξενικὸν φόρεμα· ἀπλῶς τὰ στήθη τῶν εἶναι ἐξωγκωμένα ἐκ τῆς ἀναπνοῆς τοῦ αἵματος· οὐδ' οἱ πιπτοντες εἶναι δύο, ἀλλ' εἰς ἕνα. Ἡ ἄποψις περὶ τῆς ἐκ στεατίτου σφιγγὸς ἐξ Ἀγ Τριάδος ὡς μελανοδοχείου (σ. 79), καίτοι ὑποστηρικθεῖσα ὑπὸ τοῦ Ἐβανς, δὲν φαίνεται ἱκανοποιητικὴ· τὸ μέγα πλῆθος τῶν ἄγγειων μετὰ λεκανίσκας προορίζεται διὰ προσφορὰς εἰς νεκρούς ἢ εἰς τὴν θεότητα. Αἱ μικροὶ κεφαλαὶ νέγρον εἰς τὸ τεμάχιον τοιχογραφίας τὸ γνωστὸν ὡς Jewel Fresco δὲν ἐννοοῦνται ὡς ἐνώτια (σ. 72), ἀλλ' ὡς ἐξαετήματα περιδεραίου. Εἰς τὴν παράστασιν τοῦ χρυσοῦ δακτυλίου τῶν Ἰσοπάτων ἡ μία τῶν γυναικῶν εἶναι ἀναμφισβητήτως ἡ θεότης. Αἱ κεφαλαὶ τῶν γυναικῶν τούτων, ὡς καὶ εἰς ἄλλα παραδείγματα καὶ εἰς τὴν μικρὰν κουροτρόφον τοῦ Μαύρου Σπήλιου (εἰκ. 17) δὲν λείπουν (σ. 70), ἀπλῶς εἶναι ἀτροφικαὶ παύ. Ἡ τῆρα καὶ ὁ πῖλος τῶν θεοτήτων τῶν ὄφρων ἐκ φαγεντιανῆς εἶναι ζήτημα ἂν δύναται νὰ χαρακτηρισθῶν ὡς στέμματα (σ. 81 - 82). Ὁ ἐκ Τυλλίσου χαλκοῦς λάτρις δὲν φέρει χειρόκτια πηγμάχιας, οὐδ' ἐμβαδὰς εἰς τοὺς πόδας· φορεῖ ἀπλῶς ψέλια καὶ περισφύρια. Ἡ ἔλλειψις ἐναργείας εἰς τὴν ἀπόδοσιν ἐφερεν εἰς τὴν παρανόησιν ταύτην, ἔλλειψις ἧτις παρατηρεῖται καὶ εἰς πολλὰ ἄλλα μικρὰ χαλκᾶ, ὡς εἰς τὴν μικρὰν λάτριν ἐξ Ἀγ Τριάδος (εἰκ. 40), ἧτις βεβαίως δὲν εἶναι ἡμιτελής.

Ὡς πρὸς τὸ θέμα τῆς κιβδηλίας ὠρισμένων περιφύμων καταστάτων ἀντικειμένων ἢ μαρτυρία τοῦ Κ. διὰ τὴν θεὰν τῆς Βοστώνης εἶναι λίαν πολυτίμος· αἱ συμπίπτει πρὸς τὴν τοῦ Ξανθοῦδιδου (βλ. τὰ σημεῖά του δημοσίευθῆναι εἰς τὰ «Κρητικὰ Χρονικά», Β' (1948) σ. 526). Καὶ ὁ ὑποφαινόμενος ὑπεστήριξε πάντοτε τὴν γνησιότητα. Ὡς πρὸς τοὺς χρυσοὺς δακτυλίους τοῦ Μίνωος καὶ Νέστορος ἡ κιβδηλία τῶν δὲν εἶναι ἀποδεδειγμένη, παρὰ τὰς σφραγ

πρατηρήσεις τοῦ δε Biesantz τὸ ἱστορικὸν ἰδίᾳ τοῦ πρώτου, τὸ ὁποῖον θὰ δημοσιεύσω προσεχῶς — αἱ εἰς τὸ βιβλίον παρατιθέμεναι πληροφορίες δὲν εἶναι ἀκριβεῖς — τείνουν νὰ βεβαιώσουν τὴν γνησιότητα, ὅποτε θὰ ἀπεδεικνύετο αὐτομάτως καὶ ἡ γνησιότης τοῦ δακτυλίου Νέστορος (ὡς ἔχοντος ἐπιεικῶς ὁμοίον μὲ κοκκίδωσιν διακοσμούμενον κρίκον).

Ἔχω ἀμφιβολίας ἐπὶ ὠρισμένων ἄλλων σημείων: Ὅτι ἡ χειροτέρα κατάστασις διατηρήσεως τῶν ἀνακτόρων Φαιστοῦ καὶ Μολίων ὀφείλεται εἰς ἐπιποδομήσεις καὶ ὅτι ἡ Κνωσὸς ἀπεκατεστάθη ὡς καλύτερον διατηρουμένη (σ. 20) ὅτι ὁ Ξανθουδίδης ὑπῆρξε μαθητὴς τοῦ Ἰ. Χατζηδάκη (σ. 20) ὅτι τὸ ἱερόν τοῦ Νοτίου Βασιλ. Τάφου ἐπεκοινώνει διὰ καταπακτῆς μὲ τὴν κάτωθεν αὐτοῦ κρύπτην (σ. 42) ὅτι ἡ τελευταία φάσις τῆς τεχνικῆς τοῦ ρυθμοῦ Καμαρών φθάνει μερὶ τῆς πρώιμου 15ης ἑκαετ. ὅτι ὁ κασσίτερος ἤρχετο ἀσφαλῶς ἐξ Ἀνατολίας (σ. 98) (ἢ ἐξ Ἰσπανίας προέλευσις εἶναι μᾶλλον πιθανή) ὅτι ἡ τεχνικὴ τῶν ἀκιδωτῶν ἀγγείων ἐγίνετο δι' ἐπισιαλόξεως ἐκλεπτυσμένου πηλοῦ (σ. 102) ὅτι κατὰ τὴν παλαιονακτορικὴν περίοδον ὑπάρχει ὀπισθοχώρησις εἰς τὸν πολιτισμὸν τῆς Ἀνατολ. Κρήτης (σ. 104) ἀπλῶς ἐκεῖ δὲν ἀνεκαλύφθησαν εἰσὶ τὴν ἀσφαλῶς ὑπάρξοντα ἀνάκτορα, τῶν ὁποίων ὅμως ἡ ἀκτινοβολία εἶναι αἰσθητή) ὅτι ἡ μεταστροφή ἀπὸ τὸν διακοσμητικὸν γαμαρῶν ρυθμὸν εἰς τὸν φυσιοκρατικὸν νεοανακτορικὸν προήλθεν ἀπολύτως λόγῳ ἴσως τῆς θελήσεως ἡγεμόνος τινος (σ. 108) ἡ μεταστροφή γίνεται βαθμιαίως καὶ δύναται τις νὰ παρακολουθήσῃ πάντα τὰ ἐνδιάμεσα στάδια) ὅτι εἰ ψευδὸς οἱ ἀμφορεῖς ἐγένοντο εἰς ἀντικατάστασιν τῶν ρυτῶν (αὐτῶν) αἱ δύο σειραὶ εἶναι παράλληλοι καὶ ἡ χρῆσις τῶν σκευῶν τούτων πολὺ διάφορος).

Αἱ ἀνωτέρω παρατηρήσεις κατ' οὐδὲν μειώνουν τὴν ἐπιστημονικὴν καὶ διαφωτιστικὴν ἀξίαν τοῦ βιβλίου, τὸ ὁποῖον εἶναι ἔν τῶν καλυτέρων ἐξ ὅσων ἐγράφησαν ἐπὶ τοῦ θέματος τοῦ μινωικοῦ πολιτισμοῦ καὶ ἀντάξιον τοῦ σοφοῦ ἐπιστήμονος, μοναδικῆς ὑπηρεσίας προσενηγόντος εἰς τὴν προϊστορικὴν καὶ κλασσικὴν ἀρχαιολογίαν. Ὅτι ἔξακουσθῆι νὰ εἶναι ἐπίσης φερμὸς φίλος τῆς Ἑλλάδος καὶ ἰδιαιτέρως τῆς Κρήτης γίνεται αἰσθητὸν ἀμέσως εἰς πάντα διεξερχόμενον τὸ λαμπρὸν τοῦτο ἔργον.

N. ΠΛΑΤΩΝ